

Kemalizm Bugüne Ne Söylüyor?

-Soruşturma-

Türkiye’de son birkaç yıldır Kemalizm çok farklı veçheleriyle hem düşünce alanında hem de siyaset alanında gündeme gelmektedir. Frekansları farklılaşmakla birlikte sivilleşen Kemalizm, post-post Kemalizm, neo-kemalizm gibi düşünce düzeyinde belirginleşen tartışmaların yanı sıra siyasal alanda da Kemalizmin rolünün ne olacağı özellikle ittifaklar siyaseti çerçevesinde gündeme gelmektedir. Türkiye Notları dergisi, Mayıs-Haziran 2022 döneminde yayınlanacak sayısı için Kemalizme dönük geçmiş dönem tartışmalarını ve sorgulamalarını unutmadan ve ıskalamadan, bu düşünce / düşünme biçiminin güncel süreçlere etkisini değerlendirmeyi hedefleyen bir dosya hazırladık. Bu çerçevede farklı kesimlerden kimselerin cevaplamalarını umduğumuz bir de soruşturma oluşturduk. Meselenin tartışılmasına katkı sunacağını umuyoruz.

KATILIMCILAR:

İskender ÖKSÜZ
Armağan ÖZTÜRK
Vahap COŞKUN
Ufuk URAS
Doğan GÜRPINAR

İSKENDER ÖKSÜZ: “KEMALİZM, TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ DEMEMEK İÇİN UYDURULAN KAVRAMLARDAN”

SORU: Post-post kemalizm, neo-kemalizm, sivilleşen kemalizm gibi çıkışların, Kemalizmin daha önce düşünsel olarak tasavvur edilen geçmişinden bir kopuşu ya da belli alanlarda kopuşları işaretlediği görüşüne katılır mısınız? Cevabınız evet ise sizce bu ihtiyacı doğuran düşünsel ve siyasal sebepler nelerdir?

Millî Mücadele sürerken yabancı basın, Anadolu'daki harekete “Kemalist” diyor. Sanırım kelimenin ilk kullanılışı budur. Yine aynı dönemde İstanbul'daki millî mücadele aleyhtarı basın, millî mücadeleyi kötülemek için “Kemali” tabirini kullanıyor. Algı yönetimi o zaman da var; “Celali”yi çağrıştırsın diye... Daha sonra, 1935'teki CHP Kurultayı'nda Altı Ok'a, Kemalizm deniyor. 1953'te bu ibare kaldırılıyor. Bu arada Agop Dilaçar'ın, 1939'daki Birinci CHP Konferansı'nda söyledikleri ilgi çekicidir (mealen): “Türkçülük ırkçı olmadığı için noksandır, Kemalizm ona ırkçılığı ilave etmiştir.” Dilaçar, Türkçülüğü zamanımızdaki birçok insandan daha iyi anlamış.

Kemalizm değil ama İkinci Dünya Harbi'nde İnönü'nün politikası, Almanlar ilerlerken ırkçıdır, Ruslar ilerlerken de -

1944'ten itibaren- milliyetçi düşmandır.

Milli Mücadele'nin önderi Mustafa Kemal Atatürk'ün fikir yapısı, Türk Milliyetçiliğinden başka bir şey değildir. Kendi cümlelerini hatırlayalım: “Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz. Cumhuriyetimizin dayanağı Türk topluluğudur. Bu topluluğun fertleri ne kadar Türk kültürüyle dolu olursa, o topluluğa dayanan cumhuriyet de o kadar kuvvetli olur.” Bu yüzden olmalı, Atatürk'ün ağzından “Kemalizm” sözü pek sık çıkmamış. Gerçekten “Kemalizm”, Atatürk döneminin sonuna doğru, Altı Ok ile ifade edilen doktrin için kullanılmaya başlandı.

Fakat 1944'te milliyetçiliğe savaş açan CHP, o tarihten sonra kendini, altı oktaki milliyetçilikten uzak durmaya mecbur hissetti. Türkçülük yerine “Kemalizm”, “Atatürk Milliyetçiliği” gibi, Türk Milliyetçiliğinden farklı etiketlerin piyasaya sürülüşü bu dönemdedir. 1960'la başlayıp 1980'le biten darbeleri yapanlar da CHP'nin bu hassasiyetini sürdürdü.

SORU: Kemalizmin müşahhas ifadesinin “altı ok” olduğu görüşüne katılır mısınız? Bu çerçevede “altı ok”un farklı dönemlerde farklı biçimlerde değerlendirildiği söylenebilir mi? Cevabınız evet ise içinde bulunulan dönemde nasıl değerlendirildiğini düşünüyorsunuz? Kemalizmin devlet ve toplum tasavvurunun değiştiğini düşünüyor musunuz? Kemalizmi bir dönem ideolojisi / düşünme biçimi olarak mı yoksa dönemler aşan bir siyasal tavır ve toplum tasavvuru olarak mı değerlendirmek gerekir?

Soru, gerçekten, yaşayan bir “Kemalizm” ideolojisinin varlığını kabul ediyor. Ben buna katılmıyorum. Birinci soruya cevabımda anlattığım gibi, Kemalizm, daha önceleri pek seyrek duyulurken, 1944'ten sonra Türk milliyetçiliği dememek için uydurulan kavramlar dizisinin bir üyesi. O tarihte bile, “Atatürk Milliyetçiliği”, bu maksada daha uygun bir etiket oldu. Atatürk, “Biz doğrudan doğruya Türk milliyetçisiyiz.” derken sanki birileri, “Esağfurullah efendim, siz Atatürk Milliyetçisisiniz.” diye ısrar ediyor. Tıpkı darbe dönemlerinde, “En hakiki mürşit ilimdir, fendir.” sözüne karşı da, “Esağfurullah, ne münasebet efendim. Zat-ı aliniz varken, ilimin, fennin lafı mı olur!” tutumu gibi.

Cumhuriyetin kuruluş ilkeleri hakkında taze bir analizi, Prof. Dr. Konuralp Ercilasun'un, Atatürk ve Türk Devrimi (Ötüken, 2022) kitabında bulabilirsiniz.

SORU: İttifaklar siyaseti bağlamında değerlendirildiğinde Kemalizmin siyasal ve düşünsel pozisyonunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Laiklik ve Kemalizmin dahil olabileceği geniş tabanlı bir siyasi konsensüs realite ile ne kadar uyumludur? Toplumsal karşılığı nasıl değerlendirilebilir?

CHP, 1944'ten sonra Kemalizm'i, kendi tekelinde, kendine has bir etiket olarak kullanıyordu. Milliyetçi değil, Kemalist idi. Sonra bundan da vaz geçildi ve son yirmi yıla kadar "Kemalizm" kelimesini pek duymadık.

"Kemalizm" etiketinin bugünkü kullanılışı, CHP dönemindekinin tam zıddı gibidir. Olumlu değil, menfi bir tınısı vardır. Öyle anlaşılıyor ki kavram, eğilip, bükülüp herkesin kendi maksadına uygun hâle getirilmeye çalışılıyor. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ilkelerine, yani milliyetçilik, laiklik, halkçılık gibi değerlere karşı olanlar, bunlara doğrudan muhalefet etmek yerine, Kemalizm'e muhalefeti daha güvenli buluyor. Bu bir propaganda taktiği. "Biz laikliğe, milliyetçiliğe karşıyız" demek riskli; "Kemalizme karşıyız" demek daha güvenli. Son yirmi yılda Kemalizm kelimesinin yeniden doğuşunu, her şeyden önce bu etmene bağlıyorum. Bazen aynı maksatla, Cumhuriyet'in ilk yıllarından "rejim" diye bahsetmek de moda oldu.

İttifakların politikasını bilemem. Fakat halkın oyuna talip olanlar, halkın düşüncelerini izlemek ve ona ters düşmemek zorundadır. Sık yapılan kamuoyu araştırmaları dönemindeyiz. Area Şirketi'nin, 2021 yılı Eylül ayında yaptığı siyasi tutum araştırmasındaki bir sonuca bakınız: Kendinizi en çok hangi siyasi görüşe yakın hissediyorsunuz diye sorulmuş ve tek cevap istenmiş. Sonuçlar şöyle:

Milliyetçi 35,2

Atatürkçü 33,9

Muhafazakâr 14,8

Sosyal demokrat 16,1

Milliyetçilik ve Atatürkçülük koalisyonu %70'lerde görünüyor. Laiklik zaten bunlarda mündemiçtir. Kamuoyu böyleyken, bu kurucu değerlere ve demokratik, laik, sosyal hukuk devletine saldırmayı siyaseten riskli bulanlar; siyaseten doğru bildikleri cepheye vurmayı sürdürecektir, "Kemalizm"i hedef almaya devam edecekler.

ARMAĞAN ÖZTÜRK: “MİLLET İTTİFAKI BİLEŞENLERİNİN KADİM MESELELERE ÇÖZÜMLERİ NET DEĞİL”

SORU: Post-post Kemalizm, Neo-Kemalizm, sivilleşen Kemalizm gibi çıkışların, Kemalizm’in daha önce düşünsel olarak tasavvur edilen geçmişinden bir kopuşu ya da belli alanlarda kopuşları işaretlediği görüşüne katılır mısınız? Cevabınız evet ise sizce bu ihtiyacı doğuran düşünsel ve siyasal sebepler nelerdir?

Bir Post-Kemalizm olduğu yargısına katılıyorum. Post-Kemalizm’in Kemalizm’den ne ölçüde ayrıştığı meselesine geçmeden önce ise Kemalizm karşıtı geniş kitlenin bu ideolojiyle ilgili temel algısı hakkında bir şeyler söylemek gerekli. Çünkü Kemalizm’deki değişimin çapı ve içeriği meselesi Kemalizm karşıtlarından bağımsız olarak değerlendirilemez. Yakın zamana kadar liberal, muhafazakar, İslamcı, Kürtçü ve bir ölçüde de Sosyalist-Marksist kesimlerden oluşmuş Kemalizm karşıtı blok vardı. Geniş bir kitleye hitap eden bu organik aydınlar grubu Kemalizm’i Türkiye demokrasisi önünde engel olarak görüyordu. Merkez-çevre ve bürokratik vesayete dair yoğun literatür bu laikçi, despot ve seçkinci Kemalizm algısını güçlendiriyordu. Düşünsel kökleri 1990’lı yıllardaki II. Cumhuriyetçilik tartışmalarına kadar geri götürülebilecek bahsi geçen ideolojik mayalanma AKP’nin ilk on yılında oldukça etkili oldu. Elitist Kemalizm algısı üniversite, yargı ve ordu başta olmak üzere devlet aygıtı içindeki Kemalist “zinde güçlerin” tasfiyesinin ideolojik gerekçesi olarak kullanıldı. Bu süreçte Kemalizm-devlet birlikteliğini yapı bozuma uğratmaya çalışan Anti-Kemalist blok başarılı oldu.

Devlet İslamileşip muhafazakarlaştıkça Kemalizm daha çok sivil toplum içerisinde benimsenir hale geldi. Başta milyonlarca baskı yapan Atatürk temalı kitaplar olmak üzere kurucu lideri tarihten geri çağırarak siyasal nostalji ciddi bir popülerlik kazandı. Ayrıca ekonomik kalkınma, bağımsız dış politika ve kadın hakları konusunda Atatürk dönemine yapılan olumlu vurguların artışında ciddi bir artış yaşandı. Kemalizm'i sivilleştirip demokratikleştiren bu derinlikli dönüşüme rağmen Kürt sorunu ve Suriyeli göçmenlerin durumu gibi önemli siyasal sosyolojik meselelerde Atatürkçü kesimin ayrımcı ve ötekileştirici bir dil kullanmaktan kaçınmadığı hala gözlemlenmektedir. Bugünün Kemalizm'i devletçi değildir. Ama kesinlikle milliyetçidir. Koyu milliyetçi ton içerdiği homojen millet algısı nedeniyle çoğulcu bir demokrasiye Atatürkçülerin siyasi katkısını sınırlamaktadır.

Bitirirken iki hususa daha değinmek gerekli: Bugünün Türkiye'sinde bir zamanlar Kemalizm'e atfedilen otoriter ve dışlayıcı dil önemli ölçüde bu ideolojinin karşıtları tarafından devralınmıştır. Erdoğan'ın Atatürkleşerek kendi kitlesi gözünde Yeni Türkiye'nin kurucu lideri haline gelmesi, iktidarın sürekli bir şekilde Türkiye karşıtı hayali dış düşmanlara atıfta bulunarak içerideki demokratik gelişmeyi sınırlaması ve son olarak muhafefete yönelik yoğun baskı Kemalizm karşıtlarıyla Kemalistlerin yer değiştirmesine, ülkedeki otoriterizm bayrağının İslamcı-muhafazakar kesim tarafından devralınmasına yol açmıştır.

İkinci husus ise bu olguya paralel bir şekilde gerçekleşen Anti-Kemalist bloktaki çözülmedir. "Kemalizm giderse Türkiye demokratikleşir" savı olgusal olarak yanlış çıkmıştır. Gelinen nokta itibarıyla bu tezinin ideolojik şampiyonlarına, özellikle de liberal kesime yönelik olarak ciddi bir itibar erozyonu yaşanmaktadır. Ayrıca bu süreçte liberallerin bir kısmının liberalizmin temel değerlerini içselleştiremediği de ortaya çıkmıştır. Otoriter Kemalist devlete yönelik eleştirilerin otoriter İslamcı devlet için tekrarlanmaması liberallerin muhafazakarlaşarak devlet aygıtına eklemlendiğinin göstergesidir.

SORU: Kemalizm'in müşahhas ifadesinin "altı ok" olduğu görüşüne katılır mısınız? Bu çerçevede "altı ok"un farklı dönemlerde farklı biçimlerde değerlendirildiği söylenebilir mi? Cevabınız evet ise içinde bulunulan dönemde nasıl değerlendirildiğini düşünüyorsunuz? Kemalizm'in devlet ve toplum tasavvurunun değiştiğini düşünüyor musunuz? Kemalizm'i bir dönem ideolojisi / düşünme biçimi olarak mı yoksa dönemler aşan bir siyasal tavır ve toplum tasavvuru olarak mı değerlendirmek gerekir?

Liberalizm ve sosyalizm gibi ideolojilerin evrenselliği ve entelektüel derinliği karşısında aslında Kemalizm gerçek bir ideoloji

değil. Bir Arjantinli, Güney Koreli veya bir İrlandalı için hiçbir şey ifade etmiyor bu kavram. Bu tür durumlar için seyrek ideoloji ifadesi tercih ediliyor. Popülizm ve ekolojist düşünce gibi akımlar sempatanlarına anlam haritası sunmaları bağlamında ideolojiye benziyorlar şüphesiz ki. Ama ortaya konulan söylem ve taraftarı olduğu öznel o kadar dağınık ki kavramın işaret ettiği siyasal fenomeni ancak standartları bir hayli aşağı çekilmiş bir bakış açısıyla ideoloji olarak tanımlayabiliriz. Bence bu tespit Kemalizm için de doğru. Karşımızda seyrek bir ideoloji var. Bu nedenle sağda ve solda konumlanmış pek çok isim, parti ve akımda bu gelenekten izler görebiliyoruz.

Tüm bu dağınıklığa rağmen ideolojik bir kordan bahsetmek mümkün. Farklı dönemlerdeki farklı Kemalizm ve Atatürkçülük yorumları bağlamında ortak nokta şüphesiz ki milliyetçilik ve modernleşme. Laik Türk milliyetçiliği ile siyasi ve ekonomik modernleşme ülküsüne sadakat bu ideolojinin nirengi noktasını oluşturuyor. Bu kor değerler bakımından Fransız Devriminin soluk bir kopyasıdır Kemalizm.

6 ok içerisinde iki hususa ayrıca değinmek gerekli: Laiklik bu meselelerden ilki. Kemalizm'in ideolojik korunun milliyetçilik ve modernleşme olduğunu ileri sürdüm. Bu iki kavramın işaret ettiği anlam dünyası arasında bağlantıyı laiklik sağlıyor. Laiklik arka planındaki devasa aydınlanma mirasıyla birlikte milliyetçi modernliği ideolojik açıdan belirliyor. İçerisinde laikliğin olmadığı milliyetçi modernliğin Kemalizm'le pek bir ilgisi yok. Tabii bizdeki laiklik bu ilkenin evrensel anlamının çok dışında, hatta bir hayli çarpıtılmış bir içerikle savunuluyor. Türkiye'de laiklik din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması ve dinin tümüyle sivil topluma bırakılması gibi bir anlama gelmiyor. Kemalistler tarafından desteklenen algı ve yerleşik uygulama devletin dinden ayrılması şeklinde değil, devletin dini kontrol etmesi biçiminde gerçekleşmiş. Diyanet İşleri Başkanlığı Atatürk döneminde kuruldu. Atatürkçüler ise bu kuruma kategorik olarak karşı değiller. Hatta Tekke ve Zaviyelerin İlğasına dair Kanun Kemalistler arasında hala bir tabu. Normalde devlet içerisinde bir din kurumu olmaması ve dini hizmet ve ibadetlerin tarikat ve cemaatler eliyle tümüyle sivil toplum içerisinde yürütülmesi gerekir. Ancak Atatürkçü kesim bu öneriyi sıcak bakmıyor, hatta böylesi bir dönüşüm tartışılmaz nitelikte bulunmakta. Sonuçta söylenebilir ki, Kemalizm laiklik hassasiyeti güçlü olan bir milliyetçi modernleşme ideolojisi. Ama ideolojiye rengini veren laiklik seküler sivil toplum reflekslerinden hala çok uzak, fazlasıyla devletçi bir formda algılanıyor. Buradan benim çıkardığım sonuç şu: Laikliğe yönelik bakış açısı değişmeden Kemalist-Atatürkçü kesimde tam bir zihniyet dönüşümü söz konusu olmayacak. Çünkü devletçi laiklik Kemalistleri topluma devlet merceğinden bakmaya koşulluyor.

İkinci husus ise cumhuriyetçilik. Burada da ilginç bir hikaye var. Türkiye'deki durum Fransa'daki gibi değil. Bilindiği üzere Devrim sonrası Fransa'da uzun bir süre güçlü bir monarşist akım oldu. Monarşistlerle cumhuriyetçiler arasındaki kavga siyasi istikrarsızlığı derinleştirdi. 5 kez cumhuriyet ilanına karşı 3 kez imparatorluğa dönüş bahsi geçen siyasi istikrarsızlığın kanıtı niteliğindedir. Türkiye'de ise Osmanlı'ya yönelik kültürel ve siyasi nostalji her zaman güçlü bir şekilde söz konusu olsa da, bahsi geçen geçmişe özlem hanedanın çağrılması ve Cumhuriyetten dönüş biçimine dönüşmedi hiçbir zaman. Ama monarşilerdeki mutlak hükümdarı andıran güçlü lider algısı siyasi kültürü belirledi. Bu bağlamda eski Türkiye'de Atatürk'ün, yeni Türkiye'de ise Erdoğan'ın taraftarlarının gözündeki konumu cumhuriyet-monarşi tartışmaları bağlamında dikkat çekici bir niteliğe sahiptir.

SORU: İttifaklar siyaseti bağlamında değerlendirildiğinde Kemalizm'in siyasal ve düşünsel pozisyonunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Laiklik ve Kemalizm'in dahil olabileceği geniş tabanlı bir siyasi konsensüs realite ile ne kadar uyumludur? Toplumsal karşılığı nasıl değerlendirilebilir?

Önce CHP'nin demokrasiye olan katkısına değinmek isterim. Çünkü muhafazakar okuma partiye haksızlık ediyor bu noktada. 1945-1950 döneminde İnönü'nün gayretleriyle siyasal muhalefetin önce doğmasına, ardından da yaşamasına izin verildi. 1950 seçimleri de bu bağlamda milattır. Halkının çoğu Müslüman olan bir ülkede ilk defa seçim yoluyla iktidar değişti. CHP bu adımları atmak ve kendi tek parti iktidarına kendi eliyle son vermek zorunda mıydı? Demokrat Parti'nin sonu neden tek parti yıllarında kapatılan diğer muhalefet partileri gibi olmadı? Dış konjonktürün hiç de demokrasi lehine bir seyir izlemediğini söylemek gerekir. ABD'nin başını çektiği Batı bloğu Avrupa'da İspanya ve Portekiz ve hemen tüm Latin Amerika diktatörlüklerinde görüldüğü üzere komünizme karşı olan tüm rejimleri destekledi. Sovyet karşıtı antidemokratik rejimler 1945'den sonra da varlıklarını sürdürdüler. Ancak CHP liderliği cumhuriyeti demokrasiyle tamamlamak istedi. Modern Türk demokrasisi bu politik tercih üzerine bina edilmiştir.

Bugünkü ittifak siyaseti ise Türk demokrasisindeki yapısal demokrasi eksikliği sorununu ortadan kaldırmaktan çok devletle bütünleşerek parti devlet haline gelen AKP iktidarını seçim yoluyla devirmeye çalışan geçici bir popülist birlikteliktir.

AKP ile otoriterliği çok kolay bir şekilde yan yana getiren okumanın muhalif kesimler bağlamında bir çekiciliği olduğu açıktır. Ancak bu durum demokrasimizin yapısal sorunlarını görmezden gelen veya çözümü belirsiz bir geleceğe doğru ertele-

yen yüzeysel bakış açısını kendiliğinden bir şekilde itibarlı hale getirmez.

İttifakların yüzeyselliğine karşı sorunlarımız derin ve çok yönlüdür. Şöyle ki, Türkiye’de merkezi ve güçlü devlet aygıtı, özel mülkiyet, bireycilik ve çoğulculuk bakımından süreklilik arz eden toplumsal bir sorun vardır. Burjuva sınıfının devlete bağımlılığı, zayıf sivil toplum ve güçlü lider kültürü demokratik siyasetim alanını daha da daraltmaktadır.

Muhafif millet ittifakı bileşenlerinin bu tür kadim meselelere nasıl bir çözüm getireceği çok da açık değildir.

Ayrıca parlamenter sisteme dönüş mutabakat metninin de açıkça gösterdiği üzere laiklik ve kadın-erkek eşitliği gibi konularda oldukça utangaç bir içerik ortaya konmuştur. Kadın-erkek eşitliği konusuna değinilse de İstanbul Sözleşmesine dönüleceği açıkça vaat edilmemiştir. Ayrıca kamusal eğitimin dini etkilere açık hale gelip seküler niteliğini kaybetmesi olgusu ve laiklik olmadan demokrasinin tam anlamıyla gerçekleşemeyeceği hususu mutabakat metninde vurgulanmamıştır. Bu örnekler çoğaltılabilir. Burada önemli olan husus otoriter olduğu iddia edilen bir rejime karşı kurulan ve Atatürkçüler ile sağ demokrat unsurların paydaşı olduğu ittifakın iktidara karşı kendi içerisinde tutarlı bir demokrasi perspektifi koyma noktasında yetersiz kalmasıdır.

Bitirirken iki hususun altı ayrıca çizilmelidir: Kemalizm karşıtı geniş muhafazakar, liberal, sosyalist ve İslamcı kesim Kemalist vesayetçi rejim ortadan kalktığında Türkiye’nin demokratikleşeceğini düşünüyordu. Bu tahmin tutmadı. Bahsi geçen kesimlerin ciddi bir özeleştirisine tanıklık etmedik yine de.

Ayrıca Kemalizm taraftarları çok uzun bir süre boyunca halkın demokrasiye hazır olmadığını, çünkü eğitimsiz ve cahil olduğunu düşündüler. Bu düşünceyi tümüyle terk ettiler mi, yoksa belirsiz bir zamanda tekrar ortaya çıkmak üzere siyasal bilinç altına mı gömdüler meselesi Kemalizm’in ufkunda hala zihinleri kurcalamaya devam ediyor.

VAHAP COŞKUN: “KEMALİZMDE DÜŞÜNSEL DÖNÜŞÜM YAŞANDIĞI KANAATİNDE DEĞİLİM”

1. Post-post kemalizm, neo-kemalizm, sivilleşen kemalizm gibi çıkışların, Kemalizmin daha önce düşünsel olarak tasavvur edilen geçmişinden bir kopuşu ya da belli alanlarda kopuşları işaretlediği görüşüne katılır mısınız? Cevabınız evet ise sizce bu ihtiyacı doğuran düşünsel ve siyasal sebepler nelerdir?

Günümüzde hararetle Kemalizm savunusu yapanlar, Kemalizmin ideolojik parametrelerine dair ciddi bir sorgulama içine girmiş değiller. Geçmişteki hatalarla yüzleştikleri, bugün için yeni bir tasavvur ortaya koydukları da söylenemez. Aksine Atatürk dönemini bütünüyle temize çeken ve hatta mevcut sorunlara çözüm için bir asr-ı saadet olarak kodladıkları o dönemi işaret eden bir bakış var.

Binaenaleyh Kemalizmde düşünsel bir dönüşüm yaşandığı kanaatinde değilim. Olan, Atatürk'ün devlet tarafından topluma dayatılan resmi bir kimlikten, toplumsal tabanda üretilen bir kimliğe dönüşmesidir. Bunda da başat etken; AK Parti iktidardır, AK Parti'nin siyasi ve iktisadi alandaki tercihlerinden duyulan rahatsızlıktır.

Bir başka anlatımla adına “sivil Atatürkçülük” veya “Neo-Kemalizm” denilen dalga, fikri bir yenilenme hareketinden ziyade, AK Parti karşıtlığına denk düşüyor. Taraftarları nezdinde bu dalga, AK Parti'nin sahip olduğu düşünülen özelliklerin karşı kutbunu temsil ediyor. Onlar için Atatürkçülük AK Parti'nin otoriterliğine karşı cumhuriyetçilik ve demokrasiyi, AK Par-

ti'nin ülkeyi Ortadoğu batağına sürüklemesine karşı Batı'yı, AK Parti'nin erkek hükümranlığına karşı kadın-erkek eşitliğini ve yine AK Parti'nin kamusal alanı dinselleştirmesine karşı laikliği simgeliyor.

SORU: Kemalizmin müşahhas ifadesinin “altı ok” olduğu görüşüne katılır mısınız? Bu çerçevede “altı ok”un farklı dönemlerde farklı biçimlerde değerlendirildiği söylenebilir mi? Cevabınız evet ise içinde bulunulan dönemde nasıl değerlendirildiğini düşünüyorsunuz? Kemalizmin devlet ve toplum tasavvurunun değiştiğini düşünüyor musunuz? Kemalizmi bir dönem ideolojisi / düşünme biçimi olarak mı yoksa dönemler aşan bir siyasal tavır ve toplum tasavvuru olarak mı değerlendirmek gerekir?

Bağlıları için zamanı ve mekânı aşan üstün bir ideoloji olarak düşünebilir ama elbette ki Kemalizm bir dönemin ideolojisidir. Totaliter niteliklidir; lideri kutsar, belli bir forma zorla sokmaya çalıştığı toplumu her daim vesayet altında tutmaya çalışır, dışlayıcıdır. Hâlihazırda Türkiye’de üç önemli fay hattı vardır: Etnik (Türk-Kürt), mezhep (Sünni-Alevi) ve hayat tarzı (laik/Seküler-dindar/muhafazakar) temelli bu fay hatlarının derinleşmesinde Kemalizmin ideolojik tercihlerinin payı büyüktür.

Kemalizmin sorun üreten ve sorunları derinleştiren bir ideolojiden, çözümü kolaylaştıran bir ideolojiye dönüşmesi için radikal bir fikri değişimden geçmesi gerekir. Mesela Kemalizmin laiklik ve milliyetçilik anlayışı, dışlayıcı ve ayrımcı bir öz taşıyor. Kemalizmin, Türkiye’nin toplumsal sorunlarının çözümüne katkı sağlaması için, en azından, bu anlayışında bir yumuşamanın olması, kapsayıcı ve eşitlikçi bir muhteva kazanması gerekir. Lakin ortada ne böyle bir değişim arzusu ne de böyle bir değişim çabası görünmektedir.

3. İttifaklar siyaseti bağlamında değerlendirildiğinde Kemalizmin siyasal ve düşünsel pozisyonunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Laiklik ve Kemalizmin dahil olabileceği geniş tabanlı bir siyasi konsensüs realite ile ne kadar uyumludur? Toplumsal karşılığı nasıl değerlendirilebilir?

Bugün topluma demokratik değerlerin taşıyıcılığını üstlenen, hukuk devletinin savunusunu yapan ve bireylerin yaşam tarzlarının teminatı olan bir Kemalizm resmi sunuluyor. Ancak, bunun yanıltıcı olduğunu düşünüyorum. Kemalistlerin böylesine demokrasi avukatları kesilmelerinin altında, onların iktidardan uzaklaşmaları yatıyor. Yoksa demokrasiyi tümüyle benimsedikleri değil.

İki temel soru var: Birincisi, Kemalistler, Atatürk’ün tarihi

bir şahsiyet olarak ele alınmasını ve Kemalizmin bir “resmi ideoloji” olmamasını kabul edecekler midir? İkincisi, Kemalistler dışlayıcı bir laikliğe, tek-kimlikli bir millete ve katı bir merkeziyetçiliğe dayanan anlayışlarının Türkiye’ye uymadığını ve yanlış olduğunu teslim edip yeni bir anlayış geliştirebilecekler midir?

Maalesef, bu sorulara olumlu yanıt vermeyi sağlayacak bir atmosfer yok. Zira bir taraftan Atatürk yine hatasız ve yanlışsız mutlak bir rehber pozisyonuna oturtuluyor. Diğer taraftan ise Kemalistlerin kapsayıcı bir laiklik, çoğulcu bir millet ve âdem-i merkeziyetçi bir idare modeline dair zihni bir hazırlıklarını da rastlanmıyor. Aksine Kemalistlerin eskisi gibi davranacaklarına dair karineler çoğalıyor.

Sivil bir libas giymesi Kemalizme muhalif bir hareket olarak ivme kazandırabilir ama onu inşai bir güç haline getirmez. Çünkü Kemalizmin temel ilkeleri Türkiye’de ciddi toplumsal yaralara neden oluyor. Eğer Kemalistler, dünyanın ve Türkiye’nin değiştiğini kabul edip bu ilkeleri yeni bir yoruma tabi tutmaz, çoğulcu ve demokratik değerlerle uyumlulaştırmazlarsa, başta Kürtler ve dindar-muhafazakârlar olmak üzere farklı toplumsal kesimlerin taleplerini karşılayamaz. Yeni bir elbise giyen ama eski kabullerde ısrar eden bir Kemalizm, memleketin eşit vatandaşlık, laiklik ve demokratik yönetim gibi dertlerine derman olmaz.

UFUK URAS: “KOPUŞTAN ZİYADE GÜNÜN KOŞULLARINA GÖRE YORUMLAMA DENEMESİ VAR”

SORU: Post-post kemalizm, neo-kemalizm, sivilleşen kemalizm gibi çıkışların, Kemalizmin daha önce düşünsel olarak tasavvur edilen geçmişinden bir kopuşu ya da belli alanlarda kopuşları işaretlediği görüşüne katılır mısınız? Cevabınız evet ise sizce bu ihtiyacı doğuran düşünsel ve siyasal sebepler nelerdir?

Bir kopuş paradigmasından çok, günün koşullarına uygun bir siyasi okuma denemesi kurgusu olarak değerlendirebiliriz. Çeyrek asırlık AKP iktidarı karşısında geçmiş mirasın sivil bir okumasının belli ölçülerde siyasi düzlemde alıcısının da olduğunu, köktenci bir kopuş ve reddi miras yerine yumuşak bir geçiş sürecinin sol bir populizm zeminde bir karşılığı olduğu varsayımına da dayanıyor bu çabalar.

Ama bu hal AKP öncesine dayanan öncüllere de sahip, Ecevit, 1973 seçimleri öncesi 234 sayfalık *Akgünlere* bildirgesini kaleme aldığında Atatürk’e gönderme bir iki sözcükten öteye geçmiyordu. 70’li yıllar itibarıyla köy enstitüleri solculuğunun, ilkokul

Atatürkçülüğünün sınırlarına gelindiğini aklı başında her siyasetçi görebiliyordu.

Post kemalizm gibi artsüremlî dönemlendirme gayretlerinin keyfiliği de ortadadır, birisi de rahatlıkla Mustafa Kemal sonrası, İnönü dönemini post kemalist olarak değerlendirebileceği gibi, çok partili hayata geçişle beraber benzer değerlendirmeleri yapanlar da olabilir.

Yakın tarihi kemalizme sıfatlar atfederek değerlendirmeyi ya da akademik, siyasi öznelerin kendilerine yönelik kullanmadıkları terimleri onlara atfetmeyi ideolojik tutumlar olarak değerlendiriyorum.

Kemalizmin mahçup savunularının verbal kamuflaj/ sözel perdelemeyle bir tarihsel dönemi ele alma alışkanlıkları nesnel tutumların önünde her zaman engel olagelmıştır.

Buna karşın Kemalist resmi ideolojinin hegemonik karakterinin zayıflaması karşısında pop siyasetin bir parçası olara sivil bir Kemalist okuma olduğu da ortadadır, ama bunun da 28 Şubat generallerinin “artık sıra sivil silahlı kuvvetlerde” ifadesinin bir parçası olarak ele almak gerekir. Vesayet kurumları ve militarizm eleştirilirken “sivil siyaset”in hiyerarşik dokusunun eleştirilmediği propogandasının da algıda seçicilikle ilgisi ortadadır. İnsanlar kendilerini destekleyen temaları ön plana çıkartıp iddialarıyla çelişen gerçekleri görmezlikten gelme eğilimine kolaylıkla kapılabilirler. Bu akademik dünyada olduğunda devletin ideolojik aygıtlarının da bir parçası haline gelebiliyorsunuz.

SORU: *Kemalizmin müşahhas ifadesinin “altı ok” olduğu görüşüne katılır mısınız? Bu çerçevede “altı ok”un farklı dönemlerde farklı biçimlerde değerlendirildiği söylenebilir mi? Cevabınız evet ise içinde bulunulan dönemde nasıl değerlendirildiğini düşünüyorsunuz? Kemalizmin devlet ve toplum tasavvurunun değiştiğini düşünüyor musunuz? Kemalizmi bir dönem ideolojisi / düşünme biçimi olarak mı yoksa dönemler aşan bir siyasal tavır ve toplum tasavvuru olarak mı değerlendirmek gerekir?*

1935 CHP kongresiyle, kamalizm 6 okla ifade edilir. Nutukta Kemalizm geçmezken 30 ‘lı yıllarda Kemalist kadroların iç ihtilafı nedeniyle kapanmak durumunda kalan Kadro çevresinin fikriyatı yumuşatılarak partinin resmi görüşü haline gelir.

Mustafa Kemal’e rağmen bir kemalizmin üretildiği varsayımı boş bir iddiadır. Zekeriya Sertel, anılarında, “neden bir meçhul asker anıtının olmadığı” üzerine yazdığı yazıya, Kemal Paşa, Kılıç Ali’yi yollayarak, “Kurtuluş Savaşı’nın yaratıcısının Atatürk olduğu” vurgulanır. Tek adam kültürünün arkasında otoriter bir modernleşme ve aydınlanma anlayışı yatmaktadır. Bu bakış açısının dar bir dönemle sınırlandırılması tabiatı gereği mümkün

değildir. Burjuvazinin akli olan aydınlanma ve modernleşme projelerinin ebediliği bu telakkinin alameti farikasıdır. Tarihsel ilerleme fikriyatında aydınlanmayı romantizm takip ederken, bizim coğrafyada bu geleneğin takipçileri donup kalmış ve o zaman sonsuzlaştırılmıştır. Edward Said'in sömürgecilik/ aydınlanma ilişkisi üzerine yazdıklarının görmezlikten gelinmesi sebepsiz değildir. O dönemde dünyanın her yerinde bunun bir trend olduğu iddiası Kemalist propogandanın bir parçasıdır. Otoriter modernleşme girişimlerinin farklı tonlarına her yerde demokratik tepkiler olagelmıştır.

Gramsci 1920 'lerde hapse atıldığında tepki gösterenler, 1928'lerde aynı zamanda tarihsel TKP'nin bütün kadroları ağır hapis cezalarına mahkum edildiğinde bunu cumhuriyetin kazanımı olarak değerlendirmek olguları prizmadan geçirmenin de ötesinde bir tutumdur. Dersim katliamları gibi örnekleri otorite-rizme açıklamak uygun kaçmayan bir terminoloji olabilir.

"Tarihsel zorunluluklar" tedrisatından geçen genç kuşaklar bilmeyebilir, o dönem TKP kadroları 350 kişiden ibarettir.

Bugün birbiriyle rekabet halinde farklı Kemalizmler olsa da, siyasetin devlete tabi olduğu, devlet ve siyasetin içiçeliğine dayanan Kemalist tasavvurda temelden bir değişiklik yok ama AKP'nin tek parti döneminde eleştirdiği parti devleti modelini andıran bir çizgiye gelmesi Kemalist camiayı bir ölçüde siyaseten boşa çıkarmıştır.

SORU: İttifaklar siyaseti bağlamında değerlendirildiğinde Kemalizmin siyasal ve düşünsel pozisyonunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Laiklik ve Kemalizmin dahil olabileceği geniş tabanlı bir siyasi konsensüs realite ile ne kadar uyumludur? Toplumsal karşılığı nasıl değerlendirilebilir?

Baykal sonrası CHP yönetimi sert Kemalist değerlendirmeleri yumuşatmış gözüküyor. Cumhuriyetin ve laikliğin demokratikleştirilmesi, 27 Mayıs, 28 Şubat gibi yakın tarihin değerlendirmelerindeki değişimler bunun işareti ve kıymetli , ama Kılıçdaroğlu'nun bu tarihsel yüzleşme eğiliminin parti kadrolarına ve seçmenine yansıyabildiğini söylemek kolay değil. Ulus devlet geleneği heterojen bir coğrafyanın homojenleştirilmesi mühendisliğine dayanıyor. İlk krizde fabrika ayarlarına dönülebiliyor, tek parti dönemi mutasyonları türeyebiliyor, "Andımızı isteriz" çıkışları ortalığa yayılabiliyor. "Cumhuriyet çocuğuyuz" diyenlerin artık hep çocuk kalmaktan vazgeçip, cumhuriyetin yetişkinleri haline gelmesinin zamanı geldi. Atatürk'ü korumak kanunlarla olmaz, zaten kamu hukuku eleştiriye dayanmayan hakaretlere izin vermez, ama Atatürk'ü doktrin haline getirmekten vazgeçmeyenlere karşı toplumun korunması önemlidir.

Stalinizmin geride kalması nasıl Rusya'yı demokratikleştir-

mediyse, otoriter, vesayetçi anlayışları geride bırakmak, demokrasimiz için gerekli ama yeterli olmayan bir şarttır.

Bu geçiş sürecinde, yerel seçim başarısıyla CHP bir avantaj sağladı. 50+1 sistemi de zaten esnek ve kuşatıcı siyasi yaklaşımlara fırsat tanırken ve minimal siyaseti maksimalist, “ya hep ya hiç” püriten yaklaşımlara karşı öne çıkarırken, sekülerlerle müteddeyinlerin buluşması, Terakkiperver fırka geleneği ile Halk Fırkası eğilimini hemhal kılması gibi siyasi kültürümüz açısından ilginç fırsatlar sundu. Tarihsel olarak kuvvetler birliğini savunan CHF ile kuvvetler ayrılığını benimseyen TF geleneği bir araya geldiler. O yüzden bu tür hibrit yapıları ve simbiyotik ilişkileri salt önümüzdeki seçime etkileri açısından değil uzun dönemde politik kültürümüze etkileri açısından da bakmak gerekir. Aslolan bir arada yaşama kültürümüzü geliştirmektir. Toplumda ve siyasette kutuplar olması fikri bereketi artırır, sorun kutupların olması değil, kutuplararası ilişkinin niteliğinin medeni kılınmasıdır. Yurttaşın rızasını esas almanın dışında hiçbir jakoben paradigmaya geçit yoktur. Reçete okumakla rahatsızlıkların giderildiği görülmemiştir.

DOĞAN GÜRPINAR: “KEMALİZMİN OLMASA DA ATATÜRKÇÜLÜĞÜN GENİŞ BİR TOPLUMSAL KARŞILIĞI VAR”

SORU: Post-post kemalizm, neo-kemalizm, sivilleşen kemalizm gibi çıkışların, Kemalizmin daha önce düşünsel olarak tasavvur edilen geçmişinden bir kopuşu ya da belli alanlarda kopuşları işaretlediği görüşüne katılır mısınız? Cevabınız evet ise sizce bu ihtiyacı doğuran düşünsel ve siyasal sebepler nelerdir?

Kemalizm diye on yıllar boyunca sabit ve değişmez kalmış bir ideoloji yok. Kemalizm bu bakımdan tutarlı bir ideoloji bile değil. Farklı zamansallıklarda, farklı ve yepyeni küresel süreçlerde ve yepyeni sorunlara karşı bir takım duygusal ve zihinsel temeller doğrultusunda verilen cevaplar. Örneğin 1960'larda daha sosyal demokrat, kapsayıcı ve yükselen sosyalizmle paralel sola açık bir çerçeveyken küresel solun ve Türkiye solunun ricatında 12 Eylül sonrası daha sağcı nitelik kazandı. Burada 12 Eylül gerçek Atatürkçülük değil; ya da ta kendisidir meselesi değil aynı kavramsal ve fikrinsel temeller bambaşka konumlanmaları getiriyor. 2000'lerde yükselen ikili İslami siyaset ve Kürt siyaseti tehditlerine karşı katı-ulus devletçi ve savunmacı olarak ulusalcılık olarak kendini yeniden tanımladı, bu yorum hegemonik kılındı. AK Parti otoriteryenizme karşı ise elbette sivil ya da Gezi sonrası daha dünyalı fikirlerle bütünleşmeye çalıştı. Ancak bunlar kopuş değil adaptasyonlardır kanımca. Bir de Kemalizm aslında soldan sağa çok alakasız siyasal pozisyonlarda ortak simge dünyası. Bu

bakımdan daha liberal eğiliminin Atatürkçülüğü daha sağcının Atatürkçülüğünden elbette farklı olacaktır. Bunlar post-Kemalizm falan değil bence farklı değer dünyalarının filtrelerinden geçen apayrı yorumlar. Ancak elbette demokratik siyasetin norm olduğu bir Türkiye’de Kemalizm sivil olmaya kaykılacaktır; tam aksi popülist nefret dalgası iklimi Türkiye’de ise tam aksi istikamete çekecektir. Kurucu olmaktan çok adaptif. 2013 sonrası daha sivil yorumlar hegemonikti; bugün ise daha karmaşık.

SORU: Kemalizmin müşahhas ifadesinin “altı ok” olduğu görüşüne katılır mısınız? Bu çerçevede “altı ok”un farklı dönemlerde farklı biçimlerde değerlendirildiği söylenebilir mi? Cevabınız evet ise içinde bulunulan dönemde nasıl değerlendirildiğini düşünüyorsunuz? Kemalizmin devlet ve toplum tasavvurunun değiştiğini düşünüyor musunuz? Kemalizmi bir dönem ideolojisi / düşünme biçimi olarak mı yoksa dönemler aşan bir siyasal tavır ve toplum tasavvuru olarak mı değerlendirmek gerekir?

Hayır, düşünmüyorum. Çünkü ortada kalıcı ve değişmez bir Kemalizm olduğunu düşünmüyorum. Altı okun devletçiliğini günümüzün küresel ekonomisinde ne yapacağız? Halkçılık zaten içi boş bir gösteren. Devrimcilik keza. Sloganlar sadece 1930’larda tüm otoriter rejimler bir kalıcılık iddiası ortaya koymak için üçlemeler peşinde koşarken üretilmiş tabirler. Altı okun anlamlı olan iki oku vardır; laiklik ve milliyetçilik. Bu ikisi ise Türkiye’nin gerçek sorunlarına temas ettiğinden kalıcıdır. Laiklik bireysel hayatların ta göbeğinde, onun gerçekliğinde bir mesele. Bunun tartışılması ise ideolojik falan değil insanların hayat hakkına, onurlu hayat hakkına, özgür hayat hakkına dair bir mesele olduğu için. Kemalizm diye bir ideoloji olmasaydı da öyle olacaktı. Hayat değişince, hayattan beklentiler değişince Kemalizme yüklenen anlamlar değişiyor. Değişen hayat ve ülke ve dünya gerçekliği. Birçok genç için, hele genç kız için Kemalizm yüce bir ideolojik anlatı değil özgürce seks yapma hakkı ve genç feminizminin bir uzantısı, hatta daha net söylersek bir gay için pekala kimliğini de demeyelim, kendini baskılanmadan, utanmadan ifade etme hakkı olabilir. İsteddiği kadar LGBT hareketleri ve siyasası (ve çoğu feminist oluşum) anti-Kemalist, yeni sol, hatta anarşist bir noktada konumlansın. İdeolojik ve ahlaki önermeleri, siyaseten doğruculuğu ve ahlaki duruşları aşan bir durum, hayatın akışı var. Bireysel varoluş hakkı. Elbette 1930’ların toplumsal cinsiyetin katı katıya denetlendiği ahlaki rejimiyle ilgisiz bu beklentiler ve Atatürk’e sarılmalar. 1960’ların ahlakçı neo-Kemalizmiyle de. Ama hayat böyle akıyor. İnsanlar nefes almak istiyor; dindar da, Kürt de, ama 19 yaşında cinselliğini arayan bir genç de. Ve bir takım simgelere sarılıyor. Ancak si-

yaset bu simgeler ve arayışlara katı, esnemez hatta pekala düşmanlaştırıcı yüksek-anlamlar yükleyebiliyor. Siyaseti ve hayatı bireyselliklere indirmeliyiz. Bugün kim 1930'lardaki toplumsal, ahlaki ve siyasi ortamı zorla dayatabilecek? Hatta onu geçelim 1960'lardaki, 1990'lardaki? Ama bir takım insanlar gerçekten bu zehaba sahip.

SORU: İttifaklar siyaseti bağlamında değerlendirildiğinde Kemalizmin siyasal ve düşünsel pozisyonunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Laiklik ve Kemalizmin dahil olabileceği geniş tabanlı bir siyasi konsensüs realite ile ne kadar uyumludur? Toplumsal karşılığı nasıl değerlendirilebilir?

Hadi Kemalizmin demesek bile Atatürkçülüğün oldukça geniş bir toplumsal karşılığı var. Bu ise bütünlüklü bir ideolojiden çok bir duygu evreni aslında. En basit olarak laiklik ve iyimser, kendini toplumun parçası olarak görerek yaşama iradesinin kod adı. İnsanların çoğu aslında Atatürk ve cumhuriyet deyince bunu anlıyorlar ama tanımlamadıkları ve onlara en yakın referans dünyası olarak onları hazır bulduğundan kendilerini bu şekilde ifade ediyorlar. Elbette bu dört başı mamur ideolojiye dönüştükçe kapsayıcı azaldığı gibi toplumsal fay hatlarında bir oydaşmayı sürdürülemez, hatta onu parçalayıcı hale geliyor. Bunun niye böyle olduğu ise Atatürk ve cumhuriyet tüm olumlu değerleri tanım gereği içerdiğini önkabül alanlar tarafından anlaşılamadığından daha da bu niteliği kazanıyor. Tıpkı dindar kesimlerin LGBT'den İslam'a saygısızlığı bir asgari temel ya da müşterek olarak kabul edilemez bulduğu için aslında bir oydaşma imkanı nı sıfırladıklarını anlamayarak bunu normallik olarak dayatma çabaları gibi. Ne kadara az simge konuşursak o kadar faydalı ve yaşanabilir bir ülke inşa edebileceğiz. Tarih demiyorum, zira tarih konuşmuyoruz. Uydurma tarihler simgeleri mutlak kılmak için bir takım meşruiyet arayışlarından ibaret.

